

І. Б. УСЕНКО

Ігор Борисович Усенко, кандидат юридичних наук, професор, завідувач відділу Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України

**АКАДЕМІК В. М. КОРЕЦЬКИЙ ЯК ІСТОРИК ПРАВА
(ДО 125-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ ВЧЕНОГО)**

18 лютого 2015 р. виповнилося 125 років від дня народження видатного українського правознавця Володимира Михайловича Корецького. З нагоди ювілею хотілося б звернути увагу на деякі маловідомі сторінки наукової біографії академіка і ті аспекти його творчої діяльності, які, на нашу думку, досі не набули належного висвітлення. Так, доволі багато написано про заслуги В. М. Корецького як організатора академічної науки і одного з найавторитетніших у радянську добу правознавців-міжнародників. Водночас його не менш вагомі здобутки в галузі історії держави і права тривалий час залишалися ніби на другому плані. Показово, що у виданій 1989 р. двотомник вибраних творів В. М. Корецького увійшли лише деякі праці з історії міжнародного права, оминаючи його численні дослідження держави франків та інші суто історико-правові публікації. Утім, нині до ювілею вченого має побачити світ третя книга згаданого видання, змістовне ядро якої становитимуть саме праці з історії держави і права. У процесі підготовки цієї книги виникла необхідність докладніше проаналізувати відповідний бік творчої діяльності вченого, і зараз ми маємо можливість подати на розсуд читачів перші підсумки цього дослідження.

За традицією наукознавчих праць біографічного характеру, слід було б почати з формування наукового світогляду вченого, з'ясувати витоки його інтересу до історико-правової проблематики. На жаль, наші відомості про родинне оточення вченого й про те, як він здобував середню і вищу освіту, є доволі обмеженими. За власним свідченням, аж до завершення навесні 1916 р. Харківського університету В. М. Корецький переважно жив у Катеринославі, заробляючи на життя приватними уроками. Це могли бути заняття як з історії, так і з інших дисциплін, в яких Володимир Михайлович мав бути добре обізнаний як випускник Катеринославського комерційного училища зі званням кандидата комерції¹ (у біографіях ученого згадується лише, що він закінчив гімназію в Катеринославі). Але це лише здогадки, і достовірно встановити, коли саме майбутній академік вперше захопився проблемами історії права, поки не вдається.

Відомо, що Володимир Михайлович вступив на наукову стежу 8 червня 1916 р. «професорським стипендіатом» (випускником, залишеним при університеті для підготовки до професорсько-викладацької діяльності) юридичного факультету Харківського університету по кафедрі цивільного права і процесу. Втім, стипендії як такої він не отримував². Заробляти на життя молодий правознавець, ймовірно, збирався адвокатською діяльністю, оскільки ще 1 червня 1916 р. Радою присяжних повірених округу Харківської судової палати був зарахований помічником присяжного повіреного Б. М. Вельсовського³. Водночас, як свідчить трудовий список правознавця, від вересня 1916 р. він був викладачем фахових дисциплін 1-ої Торгової школи в Харкові⁴.

Найважливішим етапом його фахової підготовки стало складання восени 1919 р. магістерського іспиту з історії та догми римського права. Готувався він до екзамену, як згодом згадував у бесідах з колегами, з такою самовіддачею і ретельністю, що це вже навіть стало загрожувати зривом встановлених термінів його підготовки. У нас немає точної інформації про питання, які виносилися на цей іспит, а відповідно – і про пріоритети підготовки до нього. Але звернемо увагу, що в юридичній наукознавчій літературі був зроблений важливий загальний висновок про те, що російські дореволюційні правознавці зосереджували свої основні зусилля не на догмі або системі римського права, а на історії останнього⁵.

Проте ще до складання магістерського іспиту в січні 1919 р. В. М. Корецький був обраний лектором з історії права в Харківському народному університеті⁶. Ця робота, ймовірно, була для молодого правознавця додатковим заробітком. За офіційними даними, він перебував професорським стипендіатом університету до квітня 1920 р., а згодом після утворення правового факультету Харківського інституту народного господарства (далі –ХІНГ) був призначений професором цього інституту з обов'язком викладати історію права і міжнародне приватне право⁷.

Зазначимо, що поєднання досліджень у галузях міжнародного права та історії держави і права зарубіжних країн є традиційним для багатьох правознавців. При цьому в Харківському університеті, на думку наукознавців, викладання загальної історії права мало найбільш стабільний характер. Блискучим прикладом для В. М. Корецького, зокрема, міг служити професор Харківського університету А. М. Стоянов (1830–1907 рр.), який активно працював у галузях історії римського права, енциклопедії і філософії права, міжнародного і державного права, але уславився насамперед своїми працями з історії держави і права зарубіжних країн. Саме з його досліджень у науку загальної історії права починають проникати елементи соціологічних поглядів на право, які згодом дуже активно розвивав і В. М. Корецький⁸.

Проте під час роботи в Харківському інституті народного господарства (квітень 1920 – жовтень 1930 рр.), судячи із характеру публікацій, головне місце в його науковій діяльності посідали питання не історії права, а міжнародного приватного права і цивільного права держав, які виникли на місці колишньої Російської імперії. Такі пріоритети, мабуть, значною мірою визначалися плановим напрямом досліджень В. М. Корецького в рамках науково-дослідної кафедри «Проблеми сучасного права» (академічна структура, яка перебувала при ХІНГ, але вважалася самостійною науковою установою), практичною роботою в МЗС УСРР та інших радянських органах.

Утім, незалежно від конкретного спрямування наукових пошуків, відмінною рисою творчого методу вченого був пошук історичного коріння досліджуваних інститутів і процесів. Всебічна історична підготовка сприяла формуванню у нього типу мислення, що характеризувався послідовним поєднанням логічного й історичного. При цьому його історизм не був спрямований на те, щоб у минулому шукати виправдання сьогоденню, як це робили німецькі представники історичної школи права. Історизм В. М. Корецького був спрямований у майбутнє, слугував пошуку оптимального вирішення актуальних проблем.

У 1930 р. правовий факультет ХІНГ був перетворений на Харківський інститут радянського будівництва і права (від 1932 р. – Всеукраїнський інститут радянського будівництва і права, від 1937 р. – Харківський юридичний інститут). Водночас дещо змінився і характер практичної діяльності В. М. Корецького, який в 1930–1935 рр. паралельно з викладанням працював старшим консультантом Державного арбітражу при РНК УСРР.

Це був украй складний час «ідеологічної боротьби на правовому фронті»⁹. Класичні університети з їх юридичними факультетами були скасовані ще на початку 20-х років. Їм на зміну прийшли правові факультети інститутів народного господарства, які теж були реорганізовані або скасовані на початку 30-х років. Академічна юридична наука була вщент розгромлена до середини 30-х років. Харківський юридичний інститут залишився єдиним вогнищем юридичної освіти в країні і дедалі більше піддавався різним утискам з боку влади. Багато особисто добре відомих В. М. Корецькому правознавців стали жертвами протиправних репресій. Пригадаємо деякого з них. Декан правового факультету ХІНГ і перший директор Харківського (Всеукраїнського) інституту радянського будівництва і права М. М. Ємінник – засуджений до позбавлення волі у виправно-трудових таборах 1938 року. Директор цього інституту в 1934–1937 рр. С. М. Канарський – розстріляний в 1937 році. Його наступник М. І. Левіков – розстріляний в 1937 році. Професор кафедри міжнародного права Харківського інституту народного господарства О. М. Гладстерн – розстріляний в 1937 році. Професор цієї ж кафедри М. М. Лозинський – засуджений до позбавлення волі у виправно-трудових таборах в 1933 р. і до розстрілу в 1937 році. Страчені в 1937 р. були також харківські юристи-міжнародники Л. І. Величко і Г. В. Содін¹⁰.

Зазначимо, що в архівно-слідчій справі О. М. Гладстерна є відомості про його зустріч 1935 р. в Москві з В. М. Корецьким¹¹, що в ті безжалісні роки зазвичай автоматично зумовлювало арешт з подальшою фабрикацією справи. Зустрічалося прізвище В. М. Корецького і в деяких інших справах. Відомий учений (останні роками життя – старший науковий співробітник Інституту держави і права АН УРСР) Є. О. Монастирський, якому довелося після арешту М. І. Левікова прямо зі студентської лави стати директором Харківського юридичного інституту (далі – ХЮІ) в 1937–1939 рр., згодом згадував, що дав пораду Володимирі Михайловичу виїхати із Харкова на якийсь час, коли його вже сповна реально могла накрити хвиля репресій, що, можливо, врятувало майбутнього академіка від арешту.

У таких умовах не дивно, що за 1932–1939 рр. нам не відомо жодної публікації В. М. Корецького. Проте постановою РНК СРСР від 13 січня 1934 р. на основі рішення ЦВК СРСР від 19 вересня 1932 р. в СРСР була створена єдина стабільна система атестації, яка передбачала встановлення наукових ступенів кандидата й доктора наук. Тому, можливо, вчений просто зосередився на підготовці своєї майбутньої докторської дисертації.

При цьому, за свідченням наших харківських колег¹², починаючи з 1937 р. він очолював кафедру історії держави і права Харківського юридичного інституту. 10 травня 1939 р. В. М. Корецький захистив у Вченій раді Інституту права АН СРСР дисертацію на тему «Найважливіші проблеми міжнародного приватного права в англо-американській судовій практиці у справах, які зачіпають інтереси СРСР». За наслідками цього захисту Вища атестаційна комісія 11 вересня 1939 р. затвердила його вченому ступені доктора юридичних наук і вченому званні професора по кафедрі історії держави і права¹³. Невдовзі він був призначений на посаду «штатного професора 1 групи міжнародного права та історії правових інститутів в межах кошторису на поточний навчальний рік», починаючи від 1 жовтня 1929 р.¹⁴ А 25 червня 1940 р. наказом Всесоюзного комітету у справах вищої школи при РНК СРСР № 1178/к (§ 9) професор був затверджений на посаді завідувача кафедри історії держави і права ХЮІ¹⁵.

З початком Великої Вітчизняної війни Харківський юридичний інститут припинив свою роботу, а Володимир Михайлович був відряджений НКЮ СРСР до Середньої Азії, де до 7 червня 1944 р. викладав історію держави і права в Ташкентському юридичному інституті і здійснював наукові дослідження з історії феодальних держав Західної Європи¹⁶.

Тут, у Ташкенті, він уперше почав публікувати окремими випусками свої лекції з історії держави і права: «Суд і судовий процес у Франкській державі», «Імунітет у Франкській державі», «Суд фемів» (усі – 1944 р.). Перша з цих книг своїм обсягом у декілька разів перевищувала стандартну лекцію і її швидше слід було б вважати невеликою науковою монографією.

Після повернення з евакуації В. М. Корецький став професором, а від 1947 р. – завідувачем кафедри міжнародного права (затверджений на посаді 18 квітня 1947 р.¹⁷) відновленого Харківського юридичного

інституту. Водночас він продовжував свої дослідження держави франків. Його ташкентські лекції були 1947 р. перевидані московським Всесоюзним юридичним заочним інститутом як навчальний посібник для студентів-заочників накладом у 10 000 примірників¹⁸. При цьому лекція, присвячена суду і судовому процесу, була розбита на дві, і обсяг кожної з чотирьох лекцій загалом наближався до стандартного, тобто одного авторського аркуша. Того ж року в Харкові була опублікована п'ята лекція цього циклу – «Військовий лад Франкської держави»¹⁹. Тоді ж учений опублікував під грифом ХЮІ джерелознавче видання «Англо-саксонські правди», для якого він особисто переклав і коротко прокоментував тексти «Правди Етельберга», «Правди Іне», «Правди Альфреда» і деяких інших пам'яток²⁰. В основу перекладу було покладено кілька англomовних і німецькомовних видань²¹.

Для свого часу це був серйозний прорив в створенні навчально-методичної бази курсу загальної історії держави і права. Тому історики юридичної науки мали всі підстави стверджувати, що В. М. Корецький, поруч із В. М. Дурденевським, І. І. Яковкиним, Г. С. Гурвичем, І. С. Перетерським, С. В. Юшковим, С. Ф. Кечек'яном і П. М. Галанзою, стояв біля витоків радянської науки «Загальна історія держави і права»²².

Згодом у творчості ученого дедалі більше переважала міжнародно-правова проблематика. У 1948 р. він був обраний академіком АН Українською РСР за спеціальністю «міжнародне право», а від 1949 р. очолив Сектор держави і права АН УРСР і вже постійно жив у Києві.

Проте академік зберіг творчі контакти з харківськими ученими. Особливо зазначимо, що кафедру історії держави і права в Харківському юридичному інституті багато років очолював його молодший колега, випускник ХІНГ, колишній аспірант науково-дослідної кафедри «Проблеми сучасного права» С. Л. Фукс. Володимир Михайлович активно сприяв захисту в 1948 р. його докторської дисертації зі звичаєвого права казахів, а згодом виходу в світ і відповідної монографії (Алма-Ата, 1981 р.).

На новому місці роботи академік не раз підкреслював, що вважає себе істориком права. До того ж, з самого початку існування Сектора держави і права АН УРСР історико-юридичні дослідження зайняли в ньому не просто важливе, а провідне місце. Зумовлювалося це не лише творчими інтересами В. М. Корецького, а й низкою об'єктивних чинників, зокрема тим, що тридцять років радянської державно-правової практики вимагали свого теоретичного узагальнення. Так, визначальна для радянської юридичної науки цієї доби постанова ЦК ВКП(б) від 5 жовтня 1946 р. «Про розширення і поліпшення юридичної освіти в країні» підготовку підручника з історії радянської держави і права називала першочерговим завданням.

Окрім того, вельми нечисленний склад працівників Сектора, як неодноразово згодом пояснював В. М. Корецький, не давав змоги вести наукові дослідження «широким фронтом», і доводилося обирати певні пріоритети з урахуванням того, що ряд галузей юридичної науки вже більш-менш плідно розвивалися у вищих навчальних закладах Києва, Харкова і Львова. Такими пріоритетами були визначені історія держави і права Української РСР, міжнародне право (наукове забезпечення зовнішньополітичної діяльності УРСР) і державне право зарубіжних соціалістичних країн.

Пріоритетність історико-юридичної проблематики відбилася в усіх нормативних документах, які оформляли утворення Сектора, і зокрема в першому «Положенні про Сектор держави і права АН УРСР», затвердженому 12 серпня 1949 року. У ньому наголошувалося, що Сектор «має своїм основним завданням всемірний розвиток радянської правової науки в Українській РСР і теоретичне узагальнення діяльності радянських державних органів УРСР». І після цього відразу вказувалося, що для розв'язання свого основного завдання Сектор «розробляє і досліджує питання історії держави і права УРСР на основі документів історико-революційних архівів, урядових актів, актів місцевих органів влади і відомчих матеріалів»²³.

Прикметно, що перші збірки наукових праць Сектора вийшли в 1952–1953 рр. під назвою «Питання історії держави і права Української РСР» і за відповідальною редакцією В. М. Корецького²⁴. Володимир Михайлович був офіційним або фактичним керівником кандидатських дисертацій, які захистили співробітники Сектора Б. М. Бабій (1950 р.), А. П. Таранов (1951 р.) і М. П. Діденко (1955 р.).

Загалом у цей період багато фахівців Сектора, які тяжіли до певної галузі права, свої дослідження починали з вивчення історії відповідних державно-правових інститутів, що, окрім згаданих перших двох томів наукових записок Сектора, знайшло втілення в збірці під назвою «Нариси історії держави і права Української РСР» (1957 р.). Інститут і його керівництво навіть стали критикувати за надмірне захоплення історичною тематикою²⁵.

Проте орієнтація на широкі історико-юридичні дослідження вигідно вирізняла Сектор серед усіх юридичних наукових установ Союзу РСР. Це добре проілюструвала координаційна нарада юристів-науковців, яка відбулася 15 січня 1955 р. в Москві. В той час, як В. М. Корецький у своїх виступах, питаннях і репліках послідовно проводив тезу про необхідність таких досліджень і їх пріоритетність, вказуючи на позитивний український досвід, представники інших наукових установ лише посилювалися на відсутність необхідних кадрів та інші об'єктивні труднощі. Зокрема констатувалося, що «ділянка історії права відстає» і в Інституті права АН СРСР²⁶.

У 1961 р. «Історія держави і права Української РСР (1917–1960)» нарешті вийшла друком. Вона стала першою у вітчизняній правовій науці великою комплексною працею, в якій досліджувалися виникнення і розвиток державно-правових інститутів Радянської України. Створення такого фундаментального курсу давало можливість запровадити в навчальний процес історію держави і права України як цілісну (принаймні, щодо післявоєнного періоду) навчальну дисципліну з чітко окресленою структурою і проблематикою, відіграло системотворну роль у подальших дослідженнях українських істориків права, ввело в науковий обіг значний масив нових документальних матеріалів, теоретичних оцінок, ідей, аргументів і гіпотез.

В. М. Корецький очолив редколегію цього видання, в яку також увійшли Б. М. Бабій, І. М. Разнатовський, А. П. Таранов і В. М. Терлецький.

У цьому ж році академік В. М. Корецький став відповідальним редактором фундаментальної монографії Б. М. Бабія «Українська радянська держава в період відновлення народного господарства (1921–1925 рр.)»²⁷. Робота ця випускалася «під докторську» і Володимир Михайлович таким чином ніби особисто благословив свого багатолітнього соратника на велику науку. Через два роки Б. М. Бабій став доктором наук, через п'ять років – професором, через шість – членом-кореспондентом АН УРСР, через сім – членом Президії АН УРСР, через одинадцять – академіком АН УРСР і через тринадцять – наступником В. М. Корецького на посту директора інституту.

А в Москві у 1961 р. під редакцією В. М. Корецького була видана «Хрестоматія пам'ятників феодальної держави країн Європи. Держава давніх франків, Англо-саксонська держава, Англія, Німеччина, Іспанія, Італія, Франція, Албанія, Болгарія, Угорщина, Польща, Румунія, Чехія, Югославія». До складання хрестоматії і написання нарисів про окремі пам'ятки права були залучені провідні вчені Москви, Ленінграда, Києва, Харкова, і навіть фахівці з Румунії. У цьому виданні академік був укладачем ряду розділів, автором вступних нарисів до них і перекладачем з латинського «Золотої булли» 1356 року. За його ініціативою в Хрестоматію було включено частину «Саксонського зеркала», перекладену Л. І. Дембо, і власноручно відредаговану Володимиром Михайловичем ще за життя автора перекладу. В. М. Корецький, за власним свідченням, написав і вступний нарис до «Саксонського зеркала», але приписав його авторство покійному колезі, щоб його вдова могла одержати гонорар²⁸.

Дещо згодом за ініційованим самим вченим²⁹ дорученням Інституту держави і права АН СРСР В. М. Корецький відредагував і підготував до друку весь текст «Саксонського зеркала», а також коментарі і матеріали до його історії, проте ця робота побачила світ лише 1985 р., вже після смерті академіка³⁰. Нам пощастило відшукати в архіві редакторські зауваження вченого до перекладу Л. І. Дембо³¹. Вражає вже сам обсяг цих зауважень – понад 150 сторінок, на кожній з яких по 4–5 пропозицій. Готуючи цей текст до видання у 1981 р. В. М. Корецький направив його на лінгвістичну рецензію доценту Київського університету, кандидату філологічних наук В. М. Лещинській³². Рецензент належним чином оцінила величезну працю перекладача і редактора, звернула увагу на творчу дискусію, яка виникала між ними щодо окремих термінів, відзначила коректність і рівноправність учасників цієї дискусії, навела ряд прикладів, коли перекладачу вдалось відстояти свою позицію і навпаки, коли редактор зміг переконати перекладача, та зауважила: «Таких прикладів можна навести чимало. Вони свідчать про високу наукову кваліфікацію, про принциповість, а також захопленість обох осіб, які працювали над перекладом, не кажучи про винятково дбайливе і сумлінне ставлення до першоджерела»³³.

У зв'язку з цим слід звернути увагу на значний інтерес академіка до проблем юридичного перекладу загалом. У його особовому фонді збереглася підготовлена на початку 1965 р. надзвичайно цікава рецензія на статтю Л. П. Галанзи (доньки відомого історика права П. М. Галанзи) про німецьку юридичну термінологію і особливості її перекладу³⁴. Стаття побачила світ 1966 р. в авторитетному юридичному часопису³⁵ Окрім тексту офіційної рецензії, Володимир Михайлович написав авторці дружнього листа, в якому, зокрема, зазначив: «Я стільки перестраждав у перевірці (а раніше і сам перекладав) перекладів історичних правових джерел, що радію Вашому голосу в інтересах забезпечення можливості правильного перекладу сучасних джерел». Принагідно в рецензії академік викладає свій погляд на вимоги до перекладних юридичних словників, однією з яких була, «щоб у словнику були наведені історичні зміни значення одного й того ж терміна», зазначаючи, що «студентів треба привчати мислити історично, а дослідникам треба допомогти відшукати правильний російський термін». Загалом тема «В. М. Корецький як перекладач», на нашу думку, заслуговує окремого дослідження.

Зазначимо також, що В. М. Корецький був членом редколегії ще одного фундаментального археографічного юридичного видання – публікації Дігест Юстиніана в перекладі та з примітками І. С. Перетерського³⁶. Він підтримував з І. С. Перетерським постійні творчі контакти і добре знав, як створювалася ця праця. Зокрема, зберігся лист від 25 липня 1948 р., в якому І. С. Перетерський звертався до В. М. Корецького з проханням пошукати особисто або через знайомих у львівських букіністів останнє видання Дігест, яке можна буде використати для перекладу³⁷. Після смерті колеги Володимир Михайлович так само, як і у випадку з «Саксонським Зеркалом», неодноразово звертався до керівництва ІДПАН СРСР з клопотанням відшукати можливості для публікації пам'ятки. Академік навіть ставив питання про започаткування відповідної серії видань³⁸. Згодом до цієї справи підключився учень і молодший колега академіка, уродженець Харківщини Є. О. Скрипільов (на той час – керівник історико-правового підрозділу ІДПАН СРСР), який зрештою очолив підготовку до друку видання «Дігест»³⁹.

Отже, академік вважав публікацію пам'яток права і правничої думки справою надзвичайної важливості і значну частину свого життя присвятив саме археографічній юридичній діяльності. На цьому слід наголосити особливо, оскільки в сучасних українських академічних реаліях дедалі більше стає ганебних випадків, коли вагомі археографічні видання, що вимагають високої кваліфікації, широкої ерудиції і дійсно титанічної праці їхніх упорядників, вважаються чимось другорядним, оцінюються нарівні з «технічною, науково-допоміжною роботою».

У контексті згаданих історико-правових досліджень і публікацій заслуговують на увагу також статті академіка в «Українській Радянській Енциклопедії» (1959–1965 рр.). Серед них, окрім інших, були і такі:

«Англо-саксонські правди», «Варварські правди», «Глоса», «Глосатори», «Саксонська правда». Частина цих статей була включена і в наступне видання Енциклопедії в 1978–1979 роках.

Таким чином, у київський період своєї діяльності В. М. Корецький продовжував активно досліджувати історію європейського феодального права (від Салічної Правди до Саксонського зеркала). Він також організував і координував фундаментальні наукові дослідження з історії держави і права Української РСР, з часом передавши цю функцію Б. М. Бабію.

Сам В. М. Корецький історією радянської держави і права цікавився переважно в аспекті становлення державного суверенітету і міжнародної правосуб'єктності Української РСР⁴⁰. Погляди вченого знайшли відображення в численних працях, в яких з широким залученням історичного матеріалу розкриваються його погляди на зазначені проблеми: «Суверенітет», «Україна в міжнародних організаціях», «Міжнародно-правова суб'єктність УРСР», «Радянська багатонаціональна держава – уособлення єдності і дружби братських республік».

Широке визнання В. М. Корецький дістав як історик міжнародного права. Зокрема, кілька його праць були присвячені проекту чеського короля Юрія (Іржі) Подебрада про організацію світу і безпеки, який Володимир Михайлович ввів у науковий обіг. У рукописній спадщині вченого можна знайти й проспект (розширену анотацію) статті під схожою назвою, але присвячену проекту французького короля Генріха IV Наварського і його царедворця Максимільяна де Бетюн Сюллі⁴¹. У короткому вступі до цього проспекту В. М. Корецький зазначає, що задумав цикл нарисів, присвячених історії проектів організації миру і безпеки. Джерелами цього дослідження були названі мемуари Сюллі, дипломатичне листування того часу, зокрема листування Генріха IV, та спеціальна література з проблеми. Проте стаття не була, наскільки нам відомо, опублікована, і весь цей задум, схоже, вчений реалізував лише частково. У робочих матеріалах академіка нам, зокрема, вдалося знайти невеликий фрагмент під назвою «Герцог Сюллі і Великий план», який може викликати певний науковий інтерес⁴².

Розпочав В. М. Корецький і цикл праць, присвячених спробам кодифікації міжнародного права. Він проаналізував проекти Д. Філда 1872 р.⁴³ та Й. Блюнчлі 1868 р.⁴⁴, прочитав у Лондонському університеті лекцію на тему «Деякі рефлексії з історії проекту кодифікації міжнародного права»⁴⁵. Окремо він дослідив систематизацію міжнародного морського права, узагальнивши результати своїх пошуків у вступному розділі до великої монографії з морського права⁴⁶. Предметом його наукового інтересу була і регіональна кодифікація колізійних норм міжнародного приватного права Кодекс Бустаманте 1928 року⁴⁷.

Вчений послідовно відстоював історичні пріоритети вітчизняної (російської та української) науки міжнародного права, активно пропагував її здобутки. Щирим захопленням була, зокрема, пронизана його розгорнута рецензія-дослідження на фундаментальну роботу академіка АН УРСР В. Е. Грабаря з історії літератури міжнародного права в Росії (1647–1917)⁴⁸. Інша відома праця вченого була присвячена юристу-міжнароднику В. П. Безобразову, одному з фундаторів Інституту міжнародного права (Женева)⁴⁹.

У багатогранній творчості академіка знайшлося місце і для історії політичної й правової думки, насамперед історії міжнародно-правових доктрин. Фрагменти історико-теоретичного аналізу відповідних теорій і концепцій містяться в багатьох його роботах. Є і спеціальні дослідження науково-біографічного характеру. Одне з них – «Монтеськьє» (1955).

Певний інтерес для характеристики наукових позицій вченого становлять відгуки, які він готував на кандидатські і докторські дисертації колег (ряд таких відгуків зберігся в особовому фонді вченого). Зокрема, В. М. Корецькому довелося рецензувати докторську дисертацію литовського вченого П. І. Пакарліса на суто історико-правову тему «Литовський народ у боротьбі проти папства і тевтонського ордену за свою державність». З приводу цього дослідження В. М. Корецький зауважив: «Від історика держави і прав слід очікувати не лише суто історико-юридичного освітлення питання, а й широкого і глибокого висвітлення загальноісторичних проблем». Рецензент також радив здобувачеві не обмежуватися документально-нормативними джерелами, а залучати й археологічні дані, фольклор, мовну спадщину. Він звертав увагу на необхідність критично ставитися до джерел, враховувати, що вони можуть бути сфальсифіковані з тією чи іншою метою⁵⁰.

Завершуючи характеристику В. М. Корецького як ученого-історика, слід звернути увагу на його активну участь у відповідних громадських організаціях. Відомо, що 23 травня 1961 р. в Падуї під час засідання Міжнародного комітету історичних наук (далі – МКІН) була заснована Міжнародна асоціація істориків права і установ (Association Internationale d'histoire du Droit et des Institutions, International Association of History of Law and Institutions). Ця Асоціація розглядалася як організація, пов'язана з МКІН, або навіть його структурний підрозділ (секція історії права). Зазначимо, що радянські учені брали участь у роботі МКІН і що проводяться їм Міжнародних конгресів історичних наук з 1955 р., коли на Всесоюзній конференції істориків був обраний Національний комітет істориків Радянського Союзу і направлена відповідна делегація на 10 конгрес, який проходив у Римі 4–11 вересня. Подальші Міжнародні конгреси історичних наук за участю радянських учених відбулися в Стокгольмі (1960 р.), Відні (1965 р.), Москві (1970 р.), Сан-Франциско (1975 р.), Бухаресті (1980 р.), Штутгарті (1985 р.) і Мадриді (1990 р.).

Академік В. М. Корецький брав участь в роботі МКІН, деякий час очолював секцію істориків права Національного комітету істориків Радянського Союзу У зв'язку з проведенням XII Міжнародного конгресу історичних наук в Москві оргкомітет конгресу за рекомендацією Інституту держави і права АН СРСР призначив В. М. Корецького «відповідальним за проведення засідань Міжнародної асоціації з історії права, які відбудуться в рамках Конгресу». З цією метою було створено окреме підготовче бюро, головою якого став В. М. Корецький, а відповідальним секретарем – Є. В. Скрипільов. На це бюро поклали відповідальність не

лише за доповіді в рамках засідання Міжнародної асоціації істориків права і установ, а й за дві доповіді історико-правового характеру на секції сучасної історії⁵¹.

Певну популярність одержали зауваження академіка до доповіді німецького професора Ганса Тіме (Hans Thiemé) про Священну Римську імперію і складових її суб'єктів, які вперше були опубліковані 1970 р. французькою мовою в Бюлетені МАПУ, а згодом 1973 р. були видані чеською мовою в «Історико-правових студіях» Чехословацької Академії наук.

Заслужують на увагу і зауваження, зроблені В. М. Корецьким до доповіді американського історика Гейнца Поста (Gaines Post) «Суверенітет і його обмеження в середні віки (1150–1350)». Ці зауваження оголосили під час одного із засідань конгресу.

Під час конгресу іноземні колеги неодноразово ставили питання про вступ радянських учених в Міжнародну асоціацію істориків права і установ. Володимир Михайлович підтримував цю ідею, писав з цього приводу В. М. Чхиквадзе, але, схоже, питання так і не вирішилося⁵².

У зв'язку з цим конгресом відзначимо, що в архівному фонді вченого зберігся цікавий лист Володимира Михайловича секретареві ЦК Компартії України по ідеології Ф.Д. Овчаренко про те, що при формуванні делегації істориків УРСР на цей конгрес забули включити в неї істориків права. Академік, відповідно, запропонував відрядити на конгрес Б. М. Бабія, А. П. Ткача, С. Л. Фукса, В.Г. Сокурєнка і О. В. Сурілова⁵³. Боротьба за участь в конгресі істориків права велася й на загальносоюзному рівні. Про те, як важко вдавалося досягти хоча б часткового вирішення цього питання, свідчить лист академіка до відомого історика права К. Г. Федорова⁵⁴.

У подальшому В. М. Корецький теж послідовно відстоював інтереси істориків права. Зокрема, збереглася копія його листа В. В. Щербицькому від 4 грудня 1977 р. з проханням підтримати висунення на Державну премію УРСР колективу істориків права на чолі з Б. М. Бабієм – авторів нового видання «Історії держави і права Української РСР». Зазначена премія була присуджена, але лише в 1981 р. Академік відгукнувся на цю подію відповідною рецензією-поздоровленням⁵⁵.

Отже, належність вченого до грона істориків права не має викликати жодних сумнівів. Більше того, його слід розглядати насамперед як історика права, а не юриста-міжнародника. Показово, що на могилі В. М. Корецького на Лук'янівському кладовищі в Києві є охоронна табличка з написом «Пам'ятка історії. Могила Корецького В. М. [–] юриста, історика держави і права [–] та його дружини», в якій про міжнародне право навіть не згадується, що теж не є правильним.

¹ Інститут архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського НАН України (далі – ІА НБУВ). – Ф. 104 (Корецький Володимир Михайлович). – Оп. 2. – Спр. 2. – Арк. 1.

² Там само. – Спр. 4. – Арк. 1.

³ Там само. – Спр. 5. – Арк. 1.

⁴ Там само. – Спр. 1. – Арк. 1.

⁵ Советская историко-правовая наука: очерки становления и развития / ред. кол. : В. М. Курицын (отв. редактор) и др. – М. : Наука, 1978. – С. 245.

⁶ ІА НБУВ. – Ф. 104. – Оп. 2. – Спр. 13. – Арк. 1.

⁷ Там само. – Оп. 3. – Спр. 2. – Арк. 3.

⁸ Емельянова И. А. «Всеобщая история прав» в русском дореволюционном правоведении (XIX в.) / И. А. Емельянова. – Казань : Изд-во Казан. ун-та, 1981. – Ч. 1. – С. 78–87.

⁹ Правова ідеологія і право України на етапі становлення тоталітарного режиму (1929–1941) / за ред. О. М. Мироненка, І. Б. Усенка. – К., 2001. – С. 24–28.

¹⁰ Жертвы репрессий / отв. ред. Ю. С. Шемшученко. – К. : Юринформ, 1993. – С. 78–79, 89–91; Буроменский М. Харьковская школа международного права / М. Буроменский, О. Сенаторова, О. Тарасов // Международное право. – 2013. – № 1. – С. 134–135.

¹¹ Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 263. – Оп. 1. – Спр. 37943 (кор. 392). – Арк. 21.

¹² Національна юридична академія України 1920–1925: Історичний нарис. – Х., 1995. – С. 31; Професори Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2004. – С. 66.

¹³ ІА НБУВ. – Ф. 104. – Оп. 3. – Спр. 9. – Арк. 1.

¹⁴ Там само. – Оп. 2, спр. 8.

¹⁵ Там само. – Спр. 2. – Арк. 1.

¹⁶ Там само. – Спр. 4. – Арк. 28.

¹⁷ Там само. – Спр. 2. – Арк. 9.

¹⁸ Корецкий В. М. Лекции по истории государства и права / В. М. Корецкий. – М. : Юриздат, 1947. – 96 с.

¹⁹ Корецкий В. М. Военный строй Франкского государства (лекция по истории государства и права) / В. М. Корецкий. – Х. : Харьк. юрид. ин-т, 1947. – 42 с.

²⁰ Корецкий В. М. Англо-саксонские правды / В. М. Корецкий. – Х. : Харьк. юрид. ин-т, 1947. – 37 с.

²¹ Schmid R. Die Gesetze der Angelsachsen / von R. Schmid. – 2. enl. ed. – Leipzig, 1858; Liebermann F. Die Gesetze der Angelsachsen / F. Liebermann. – T. I. – Halle, 1898; Attenborough F. L. The laws of earlist English kings / F. L. Attenborough. – Cambridge, 1922.

²² Емельянова И. А. Указ. соч. – С. 3.

²³ Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України. Наукові досягнення за 50 років (1949–1999). – К. : Ін Юре, 1999. – С. 139.

²⁴ Питання історії держави і права Української РСР. – [Т.1] / ред. кол. В. М. Корецький (відп. ред.) та ін. – К. : Вид-во АН УРСР, 1952. – 267 с. / АН УРСР. Сектор держави і права. Наук. зап. № 1; Питання історії держави і права Української РСР. –

Т. П. / ред. кол. В. М. Корецький (відп. ред.) та ін. – К. : Вид-во АН УРСР, 1952. – 127 с. / АН УРСР. Сектор держави і права. Наук. зап. № 2.

²⁵ Архів Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Спр. 65. – Арк.14–15.

²⁶ Там само. – Спр. 95. – Арк.20.

²⁷ *Бабій Б. М.* Українська Радянська держава в період відбудови народного господарства (1921–1925 рр.) / Б. М. Бабій. – К. : Вид-во АН УРСР, 1961. – 384 с.

²⁸ ІА НБУВ. – Ф. 104. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 202.

²⁹ Там само. – Оп. 4, спр. 144.

³⁰ Саксонское зеркало. Памятник. Комментарии. Исследования / под ред. В. М. Корецкого. – М. : Наука, 1985. – 272 с.

³¹ ІА НБУВ. – Ф. 104. – Оп. 1. – Спр. 37. – Арк. 1–185.

³² Там само. – Оп. 4. – Спр. 14.

³³ Там само. – Арк. 189.

³⁴ Там само. – Оп. 1. – Спр. 70.

³⁵ *Галанза Л. П.* Немецкая юридическая терминология и особенности ее перевода : На материале терминологии уголовного права / Л. П. Галанза // Правоведение. – 1966. – № 1. – С. 120–126.

³⁶ Дигесты Юстиниана. Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И. С. Перетерского / отв. ред. : Скрипилев Е. А.; ред. кол.: Корецкий В. М., Нерсисянц В. С., Скрипилев Е. А. (отв. ред.), Штаерман Е. М. – М. : Наука, 1984. – 456 с.

³⁷ ІА НБУВ. – Ф. 104, оп. 4, спр. 197, арк. 16.

³⁸ Там само. – Спр. 35, арк. 10.

³⁹ Там само. – Спр. 156, арк. 6.

⁴⁰ *Денисов В. Н.* Владимир Михайлович Корецкий (1890–1984) / В. Н. Денисов // *Корецкий В. М.* Избранные труды. – К. : Наук. думка, 1989. – Кн. 1. – С. 5–26.

⁴¹ ІА НБУВ. – Ф. 104. – Оп. 1. – Спр. 42.

⁴² Там само. – Спр. 101, арк. 173–177 (зв.).

⁴³ *Корецкий В. М.* О проекте Филда (из истории проектов кодификации международного права) / В. М. Корецкий // Сов. государство и право. – 1956. – № 4. – С. 100–106.

⁴⁴ *Корецкий В. М.* Кодекс Блончли (рукопись) // ІА НБУВ. – Ф. 104. – Оп. 1. – Спр. 45. – Арк. 1–16.

⁴⁵ Там само. – Спр. 54.

⁴⁶ *Корецкий В. М.* К вопросу истории систематизации норм международного морского права / В. М. Корецкий // Очерки международного морского права / под ред.: Корецкий В. М., Тункин Г. И. – М. : Госюриздат, 1962. – С. 3–46.

⁴⁷ *Корецкий В. М.* Бустаманте кодекс / В. М. Корецкий // Укр. рад. енцикл. – 1960. – Т. 2. – С. 169; *Його ж.* Бустаманте кодекс // Укр. рад. енцикл. – 1977. – Т. 1. – С. 102–103.

⁴⁸ *Корецкий В. М.* Памятник русской науке международного права. (Грабарь В. Э. Материалы к истории литературы международного права в России (1647–1917) / В. М. Корецкий. – М. : Изд-во АН СССР, 1958. – 491 с. // Сов. ежегодник международного права, 1959. – М. : Изд-во АН СССР, 1960. – С. 438–445.

⁴⁹ *Корецкий В. М.* Академик В. П. Безобразов в Институте международного права (к 100-летию Института) / В. М. Корецкий // Сов. ежегодник международного права. – 1972. – М.: Наука, 1974. – С. 190–197.

⁵⁰ ІА НБУВ. – Ф. 104. – Оп. 1. – Спр. 62. – Арк. 70, 71.

⁵¹ Там само. – Оп. 4, спр. 156, арк. 10–11, 17, арк. 4; спр. «Губер», арк. 1.

⁵² Там само. – Спр. 35, арк. 1–5, 10.

⁵³ Там само. – Спр. 17, арк. 4.

⁵⁴ Там само. – Спр. 32, арк. 1.

⁵⁵ Вісник АН УРСР. – 1982. – № 5. – С. 88–91.

Резюме

Усенко І. Б. Академік В. М. Корецький як історик права (до 125-річчя від дня народження вченого).

У статті розглядається малодосліджена історико-правова спадщина видатного українського правознавця академіка В. М. Корецького. Широко використовуються архівні матеріали з особового фонду вченого в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського, які вперше вводяться до наукового обігу.

Ключові слова: українська академічна юридична наука, історія держави і права, міжнародне право, Інститут держави і права АН УРСР, В. М. Корецький, юридичний переклад.

Резюме

Усенко І. Б. Академик В. М. Корецкий как историк права (к 125-летию со дня рождения ученого).

В статье рассматривается малоисследованное историко-правовое наследие выдающегося украинского правовед-академика В. М. Корецкого. Широко используются архивные материалы из личного фонда ученого в Институте архивоведения Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского, которые впервые вводятся в научный оборот.

Ключевые слова: украинская академическая юридическая наука, история государства и права, международное право, Институт государства и права АН УССР, В. М. Корецкий, юридический перевод.

Summary

Usenko I. Academician V. M. Koretsky as a historian of law (to the 125 year from the day of birth of scientist).

In the article the scantily explored Historical-Legal heritage of the prominent Ukrainian legist academician V. M. Koretsky is examined. The archived materials are widely used from the personal fund of scientist in Archival Institute of the Vernadsky National Library of Ukraine, which are first entered to the scientific turn.

Key words: Ukrainian academic legal science, history of state and law, international law, Institute of state and law of AS of USSR, V. M. Koretsky, legal translation.